İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4678
ISSN 1303-5746

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

REWIEV OF THE FACULTY OF THEOLOGY OF ISTANBUL UNIVERSITY

Hakemli Dergi

SAYI: 14

YIL: 2006

İSTANBUL - 2006

KÜLTÜRLERARASI BARIŞ VE BIR ARADA YAŞAMANIN TEOLOJIK TEMELLERI*

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ**

ÖZET

Bilindiği gibi küreselleşme süreci dünya genelinde birçok soruna yol açmaktadır; farklı dinsel ve kültürel arkaplana sahip insanlar arasında görülen şiddet ve çatışma bunlar arasında özellikle dikkat çekicidir. Yine, Tanrı inancı da dahil dinsel inançlarla öğretilerin bazen nefret ve şiddeti meşrulaştırmada kullanıldığı da bilinmektedir. Bazı insanların bir şekilde dinsel farklılıkları çatışma ve şiddet nedeni olarak kabul etmesine rağmen Tanrıya ilişkin temel dinsel öğretiler gerçekte insanlar arasındaki çoğulcu yapının ve bir arada barış içinde yaşama gerekliliğinin açıklanmasında bir temel olarak alınabilir. Aynı şekilde sorumlu bir varlık olarak insanın yaratılışına yönelik ilahi irade farklılıkların bir arada yaşamasının bir referansı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, dinsel şiddet, birlikte yaşama, diyalog, teoloji, barış

ABSTRACT

THEOLOGICAL BASIS OF INTERCULTURAL PEACE AND COEXISTENCE

As is known, the process of globalization causes many problems throughout world, among them violence between people of various cultural and religious background looks particularly noticeable. It is also well known that religious believes including the belief in God, and religious doctrines are sometimes used as a way of legitimating of hatred and violence. Although some people of various religious background accepts somehow religious varieties as a cause of clash and violence, basic religious doctrines of God could, in fact, be accepted as a base for explanation of plurality in human society and necessity of coexistence in peace. For example, divine attributes that reflect unity in variety may explain the varieties of humanity. Also divine will towards the creation of human being as a responsible being may be a reference for coexistence of varieties.

Key words: Globalization, religious violence, coexistence, dialogue, theology, peace

---

* Bu metnin temeli, 25-30 Eylül 2005 tarihlerinde Hatay'da düzenlenen "I. Hatay Medeniyetler Buluşması"nda sunulan bildiriye dayanmaktadır.

** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, sgunduz@istanbul.edu.tr

Küreselleşme hayatımızın her alanında etkisini göstermektedir. Ekonomiden siyasete, eğitimden iletişime kadar hemen her alanda "dünyanın daralması" şeklinde tanımlanabilen küreselleşme, yerel kimliklerle kültürel unsurların dışa açılmaları ve farklı kültürlerin zorunlu olarak birbirleriyle teması ve tanışması sürecini de ifade etmektedir. Bu süreçte, din ve bilim anlayışından medeniyet tasavvurlarına kadar birçok alanda yerel değerler kendilerini uluslar arası alanda ifade etme olanağı bulmakta ve yerellikten evrenselliğe geçiş yönünde bir süreç yaşamaktadırlar. Dışa kapalı olan yerel gelenekler açısından küreselleşme sürecinin, olumlu gelişmeler yanında bazı olumsuz gelişmelere de neden olduğu bilinmektedir. Örneğin, bazı yerel değerler ve kimliklerin küreselleşme sürecinde özellikle politik ve kültürel yönden daha baskın gelenekler karşısında çözülme ve asimilasyon yoluna girdikleri dikkati çekmektedir. Yine, küreselleşme sürecinin sosyo-politik ve askeri yönden güçlüler lehine fiili bir durum oluşturduğu ve bu bağlamda bu sürecin aslında hegemonyal güçler lehine dünyanın dizayn edilmesi ve tek tipleştirilmesinden başka bir anlam taşımadığı da tartışılmaktadır.[1]

Küreselleşme farklı kültürel kimliklerin birbirleriyle temasını ve bir arada yaşamalarını kaçınılmaz hale getirmektedir. Farklı kültürel kimliklerin birbirleriyle buluşması bir yandan kültürel zenginliğin artmasına olanak tanırken, diğer yandan zaman zaman kimlik sorgulamasına ve farklı kimlikler arasında çatışmaya yol açmaktadır. Nitekim bazı sosyal bilimciler küresel düzeyde yaşanacak olan kültürler ve medeniyetler arası bir karşı karşıya gelmenin, insanlığın geleceğini tehdit edecek boyutta bir çatışmaya neden olacağı konusunda tezler ileri sürmektedirler.

Türkiye'nin AB üyeliği açısından önemli bir dönüm noktasını yaşadığımız şu günlerde, Türkiye'ye ilişkin kimlik tartışmaları gerek Türkiye'de gerekse Avrupa'da çeşitli çevrelerce sıkça gündeme getirilmektedir. Örneğin, bu tartış

---

[1] Bu bağlamda, örneğin dinsel gelenekler açısından küreselleşmenin iki yönlü bir gelişmeyi beraberinde taşıdığı tartışılmaktadır. Böylelikle küreselleşme bir taraftan homojenize edilmiş bir din anlayışının küresel anlamda dayatılmasını diğer tarafta ise böylesi bir küreselleşme karşı yerel dinsel geleneklerin karşı tavrını ifade etmektedir. Bk. D. Lehmann, "Religion and Globalization", L. Woodhead, et.al. (eds.), *Religions in the Modern World*, Routledge 2002, s. 299. Küreselleşmeye yönelik çeşitli değerlendirmeler için bk. M. Miyashi, "Perspectives on Globalization", J.H. Beynon, D. Dunkerley (eds), *Globalization: The Reader*, Routledge 2000, ss. 50vd.

malarda bazı Avrupalı politikacılar ve din adamlarınca Avrupa kültürü ve kimliğinde Türkiye'nin yerinin neresi olduğu sorusu dillendirilmektedir. Avrupa'nın kendine has *tekdüze* bir kimliği ve kültürünün var olup olmadığı başlı başına bir sorunsaldır. Ancak Türkiye üzerine yapılan tartışmada çeşitli çevreler, Türkiye'nin gerek ait olduğu coğrafya ve tarihsel arka planı gerekse sahip olduğu kültürel değerler açısından Avrupa'ya ait olmadığını, hatta geçmişteki performansı dikkate alındığında Avrupa kültürel değerlerine karşıt olduğu tezini savunmaktadırlar. Bu tez doğrultusunda, Avrupa kültürüne *öteki* olan Türkiye'nin yerinin Avrupa Birliği olamayacağı ifade edilmektedir. Hatta bu bakış açısına göre, büyük nüfusu ve tarihsel geçmişi dikkate alındığında Türkiye, Avrupa Birliği'ne kabul edildiği takdirde, Avrupa'nın tekdüze kültürel yapısını bozacak ve başta dinsel değerler olmak üzere Avrupa kimliğinin temel karakterlerini sarsacak bir etki yaratacaktır.

Bazı çevrelerce zaman zaman dile getirilen bu dışlamacı bakış açısının Avrupa'nın çok kültürlü ve çoğulcu toplum anlayışına karşıt olduğu aşikârdır. Türkiye aleyhine geliştirilen bu ve benzeri itirazların temel nedeni, aslında bazı çevrelerin alışkın oldukları kültürel kimliğin dışında farklı geleneklerle bir araya gelmeye ve onlarla bir arada yaşamaya karşı gösterdikleri muhalefettir. Burada, Türkiye'nin gerek coğrafyası ve tarihi gerekse sahip olduğu kültürel değerler açısından nereye ait olduğu ve bu bağlamda ne kadar Batılı olduğu ya da olmadığı tartışmasını yapacak değilim. Ancak kültürel değerler açısından tek tipçilik ve monopolinin kültürler arası barışa hizmet etmediğini ve çoğu zaman farklılıklara yönelik şiddeti beraberinde getirdiğini hatırlatmalıyım.

Kuşkusuz şiddet bugün dünya genelinde insanlığın karşı karşıya olduğu en ciddi problemlerden birisidir. Kompleks bir yapıya sahip olan şiddet, bireysel tavır ve davranışlar şeklinde ortaya çıkabileceği gibi kolektif hareketler tarzında da görülebilir. Birçok nedeni olmakla birlikte başvurulan şiddette sıklıkla kültürel farklılıklar önemli rol oynamaktadır. Irk, renk ve dil farklılıkları yanında tarihten günümüze taşınan karşıtlıklara dayalı problemler yaşanagelen şiddet eylemlerinin birçoğunda belirleyici konumdadır.

Farklılıklara yönelik şiddet çeşitli şekillerde tezahür etmektedir. Fiili şiddet eylemlerini içeren fizyolojik şiddet yanında toplumsal baskı, dışlama, asimi-

lasyon ve benzeri şekillerde gerçekleşen tutum ve davranışlardan söz etmek mümkündür.

Dinsel farklılıkların zaman zaman başvurulan şiddeti meşrulaştırmada bir neden olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dünya genelinde vuku bulan şiddet eylemlerine baktığımızda, dini inanç ve değerlerin bireysel ya da kolektif birçok şiddet eylemine malzeme yapıldığı görülmektedir. Çoğu zaman siyasal, tarihsel ya da ekonomik bir nedene dayalı olarak ortaya çıksa da bütün bu şiddet eylemlerinde dinsel inanç ve değerlerle dinsel farklılıklar sıkça ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin işgalci güçlere ya da ekonomik nedenlerle ülkedeki herhangi bir kuruma veya gruba karşı çıkılırken, dinsel terminoloji yoğun şekilde kullanılmakta ve karşı çıkılan, eleştirilen kişiler ya da taraf din dışılıkla, kâfirlikle ve kutsal değerlere muhalefetle suçlanmaktadır. Bu doğrultuda başvurulan şiddet ise şer güçlere karşı yürütülen "kutsal bir savaş" olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde Ortadoğu'dan Hindistan'a ve Okyanusya'ya, Kuzey İrlanda'dan Balkanlar'a kadar yaşanan şiddet eylemlerinde bunun örneklerini görmek mümkündür.

Peki, kültürün en önemli öğesini oluşturan dinin şiddete referans yapılması ne kadar doğru ve dinin doğasıyla ne kadar uyumludur? Başta tektanrıcı inanç sistemleri olmak üzere dinlerin insana yönelik en temel mesajı; insanlığın kurtuluşu ve hidayetidir. Kötülüklerden uzak durmak ve günahlardan arınmak yoluyla insanlar kurtuluşa davet edilir. Dinlerin üzerinde hassasiyetle durduğu bir diğer önemli mesaj ise insanın mutluluğu ve saadetidir. Günahlardan ve günaha yol açan kötülüklerden uzak durmak suretiyle kurtuluş yoluna girmiş olan insan mutluluk yoluna girmiş insan olarak tanımlanır. Tektanrıcı dinler mutluluk ve saadeti yalnızca öte dünyaya yönelik bir hedef olarak da almazlar. İnsanın gerek bu yaşantısında gerekse ölüm sonrası veya öte dünya hayatında mutluluğu hedeflenir. Yaygın bir ifadeyle "her iki cihanda mutluluk" bu dinlerin temel öğretisidir. Nitekim iyilerin öte dünya yaşamının ifadesi olan cennet, insanın en üst düzeyde mutluluğu ve saadeti tecrübe edeceği bir mekân olarak tanımlanır kutsal metinlerde... Bu bağlamda dinler, insan varlığını ve hayatını korunması gereken temel kutsallar arasında sayarlar.[2] Uçta sayılabilecek

[2] İnsan yaşamının kutsallığının bir inanç mı yoksa seküler felsefi bir bakış açısı mı olduğu çeşitli araştırıcılarca tartışılmaktadır. Bk. M.J. Perry, "Is the Idea of Human Rights Ineliminably Religious?", A. Sarot, T.R. Kearns (eds.), *Legal Rights: Historical and Philosophical Perspectives*, University of Michigan Pres 1997, s. 232.

eskatolojik beklentileri ve teolojik düşünceleri nedeniyle gerek kendilerine gerekse dışa yönelik şiddeti meşru sayan bazı kültler ve din yorumları, bağlılarını aksine davranışlara yönlendirse de[3] insan hayatı korunması gereken bir kutsal olarak kabul edilir.

Nitekim İslam'da insanın yaşam hakkı en temel haklar arasında sayılır; Kur'an, bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmekle aynı olduğunu vurgular.[4] Farklılıkların mevcudiyetini insanın özgür iradesiyle yaptığı tercihlere bağlayan Kur'an, bunu Allah'ın kudret ve iradesi bağlamında insana verilmiş olan bir hürriyet alanı olarak değerlendirir. Müminler dinde zorlamanın olmadığı konusunda uyarılır ve hidayet ve kurtuluşun yalnızca Allah'ın kudret ve iradesinde olduğu hatırlatılır.[5] Bu çerçevede, tebliğine olumlu cevap vermeyen kişiler için üzülen Hz. Muhammed teselli edilerek, Allah dileseydi bütün insanların bir tek ümmet olacakları belirtilir.[6] İnsanlara yönelik olumlu tavırlar sergilemek ve "öfkelerini yenerek insanları affetmek" müminlerin temel özellikleri olarak Kur'an'da sıralanır.[7] Bu temel yaklaşım doğrultusunda İslam'da farklılıklardan öte insan varlığına saygı ve insana değer ön plana çıkarılır. Öyle ki "yaratılanı sev yaratandan ötürü" sözü Müslüman bireyin insanlara yönelik tutum ve tavırları için temel bir ölçüt halini alır. Nitekim bu ilkeler doğrultusunda Hz. Pey-

---

3 Bu yönde tavır sergileyen dinsel gruplara gerek Doğuda gerekse Batıda rastlanmaktadır. Örneğin Halk Tapınağı ve Güneş Tapınağı hareketlerinin, Davidyanların, Cennetin Kapısı tarikatının ve Aum Shinrikyo akımının şiddet eylemlerini, Ortadoğu kökenli cemaatlerin ve örgütlerin şiddet eylemleriyle bir arada düşünmek gerekir. Kolektif bir eylem olarak gerçekleşen şiddet konusunda bk. D.G. Bromley, J.G. Melton , "Violence and Religion in Perspective", D.G. Bromley, J.G. Melton (eds.), *Cults, Religions and Violence*, Cambridge University Pres 2002, ss. 2–3.

4 "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır." Maide, 32.

5 "Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. Bakara, 256. "Onları hidayete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir." Bakara, 272. "Eğer İslâm'a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çeviririlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah kullarını hakkıyla görendir." Ali İmran, 20.

6 "Allah dileseydi onları (aynı dine mensup) bir tek ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine sokar. Zalimlerin ise bir dost ve yardımcısı yoktur." Şura, 8.

7 "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever." Ali İmran, 134.

gamber, insanlara beddua etmekten kaçınmış, kendisini taşlayanlar için bile hidayet ve kurtuluş yönünde dua etmiştir.

İnsan yaşamının kutsallığı düşüncesi Yahudilik ve Hıristiyanlık için de geçerlidir. Kitabı Mukaddes insanı tanrı suretinde yaratılan bir varlık olarak tanımlar. İnsan canına kıymamak en önemli emirler arasında önemli bir yer tutar.[8] Komşuyu ya da diğer insanları kendisi gibi görmek ve sevmek, insanlar arası ilişkilerde affetmeyi ve bağışlamayı ön plana çıkarmak, üzerinde ısrarla durulan hususlar arasındadır.[9]

Yine başta İslam Yahudilik ve Hıristiyanlık olmak üzere birçok inanç sisteminde kişinin kendisi için istediğini öteki için de istemesi veya kendisi için istemediğini öteki için de istememesi şeklindeki bir tutum, insanlar arası tutum ve tavırlarda temel bir yaklaşım olarak kabul edilir. "Altın kural" ya da "gümüş kural" olarak da adlandırılan bu kural bağlamında örneğin Hz. Muhammed, kendisi için istediğini kardeşi için de istemeyen iman etmiş sayılmaz demektedir.[10] Aynı şekilde Levililer'de komşunu kendin gibi sev,[11] Matta ve Luka incillerinde ise insanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın denilmektedir.[12] Benzeri ifadeleri Budist ve Hindu metinlerinde de bulmak mümkündür.[13]

Dinlerin sevgiyi, farklılıklara saygıyı ve insan varlığına değer vermeyi temel alan bütün bu yaklaşımlarına rağmen, yukarıda vurguladığımız gibi, dinsel inanç ve ayrılıkların zaman zaman şiddete malzeme yapıldığı ve tarihsel süreçte farklı din mensupları arasında bazı acı olayların yaşandığı bir gerçektir. Kaldı ki bunun yalnızca geçmişte olduğu da söylenemez. Zira günümüzde de dünyanın çeşitli yörelerinde dinsel argümanların çatışmalara taraf olanlar tarafından kullandığı bilinmektedir.

---

8 Markus 10:19.

9 Markus 12:31.

10 Buhari, iman, 7; Müslim, iman, 71-72; Riyazüssalihin, 185, 238.

11 Levililer 19:18. Talmud'da altın kurala referanslarla ilgili olarak bk. B.Z. Bokser, *The Talmud: Selected Writings*, Paulist Pres 1990, s. 28.

12 Matta 7:12; Luka 6: 31.

13 Hindu ve Budist metinlerinde yer alan ifadeler için bk. B.D. Lepard, *Rethinking Humanitarian Intervention*, Penn State Press 2003, s. 51.

Burada, yukarıda sorduğumuz soruyu, farklı bir ifadeyle yineleyecek olursak, insanın mutluğunu hedef edinen ve insanlar arası ilişkilerde empatiyi öngören dinsel inançlar nasıl olur da şiddet ve çatışmaya referans yapılırlar? Aynı şekilde dinlerin, özellikle de monoteist dinlerin başta seven ve bağışlayan Tanrı inancı olmak üzere sevgiye ve barışa yönelik temel değer ve doktrinlerine rağmen insanlar nasıl çatışma ve şiddete yönelebilmekte, bunu kendi inanç ve değerleriyle nasıl telif edebilmektedirler?

İnsanların şiddeti ve çatışmayı temel alan yaklaşımlarında birbirlerine ilişkin önyargılarıyla dışlamacı tavırları önemli bir rol oynamaktadır. Önyargılar ve dışlamacı tavırlar, sosyal, siyasal ve tarihsel birçok nedenle birlikte çeşitli inanç ve düşüncelerden önemli ölçüde beslenmektedir. Önyargılar, insanlar arasındaki farklılıkları ve ayrılıkları derinleştirmekte ve çoğu zaman kişinin kendisi gibi inanmayan diğerlerine karşı katı dışlamacı bir tutum izlemesine neden olmaktadır. Önyargılar ve dışlamacı tutum yalnızca farklı din mensuplarını değil, aynı dine bağlı olan ancak farklı din yorumlarını temsil eden insanları bile karşı karşıya getirmektedir.

Çatışma ve şiddete destek olarak kullanılan dinsel referanslar arasında inanılan tanrı ile ilgili çeşitli düşünceler özellikle dikkat çekicidir. Öyle ki inanılan tanrı, insanları ayrılığa, şiddete ve nefrete çağıran bir güç olarak kabul edilir. İnsanlar tanrı'nın sıfatlarında ve emirlerinde kendi şiddet içeren yaklaşımlarına referans bulurlar. Örneğin Eski Ahit'te zaman zaman ön plana çıkarıldığı gibi tanrı, yargılayan ve inanmayanlarla günahkârları cezalandıran bir üstün güçtür. O, kendi vaadine konu olan seçilmişleri yani İsrailoğullarını diğer insan topluluklarından her zaman ayrı bir kategoride tutan yaratıcıdır; İsrailoğullarının düşmanlarının bazen en acımasız yöntemlerle cezalandırılmasına göz yummaktadır.[14] Benzer şekilde tanrının sıfatları arasında yaratan ve seven olmak kadar azap eden, cezalandıran ve yargılayan olması da ağırlıklı olarak ön plandadır.[15] Yeni Ahit'te de tanrı ile ilgili benzer temalara rastlamak mümkündür. Örneğin tanrı insanların günahlarından temizlenmeleri için kendi oğlunu kurban olarak gönderen ve çarmıhta gerilerek ölüme terk eden bir üstün güçtür.[16] Günah ve

[14] 1 Samuel 15:3vd; Yeremya 50:21.

[15] Eyüb 21:22; Mezmurlar 58:11; Vahiy 18:8.

[16] Romalılara 8:3.

ölümü alt etmek için bir masumu, kendi öz oğlunu kefaret olarak sunmakta onun acı çekmesine göz yummaktadır. Bu nedenle İsa Mesih "Baba Baba (Tanrım) neden beni terk ettin" diyerek çarmıhta acı içinde kıvranmaktadır.[17] Yine Yeni Ahit'te İlahi Oğul İsa Mesih insanları abalarını satıp kılıç almaya teşvik etmekte, muhaliflerinin gözünün önünde kılıçtan geçirilmesini talep etmektedir.[18] Tanrı düşüncesiyle ilgili şiddet içeren ifadelere Kur'an'da da rastlamak mümkündür. Allah diğer bütün sıfatları yanında gazab eden bir üstün güçtür; "onları bulduğunuz yerde öldürün" diyerek zaman zaman inananları diğerlerine yönelik şiddete ve çatışmaya davet etmektedir.[19]

Kutsal metinlerde tanrı ve tanrısal âlem ile ilgili bu ve benzeri yaklaşımlardan hareketle insanlar, tanrı inancını kendi ayrımcı, dışlamacı tavırlarıyla şiddet ve çatışma içeren tutumlarına referans yapmışlardır/yapmaktadırlar. Örneğin insanları günahlarından arındırmak amacıyla kendi öz oğlunu günaha kefaret olan sunan tanrı motifinden ya da kötülüğün ortadan kaldırılması için inananları şiddete yönlendiren tanrı inancından hareketle "haklı savaş" kavramı etrafında çatışmayı ve şiddeti öngören bir kutsal tavır ve tutum oluşturulmuştur. Bir çatışma ya da şiddetin hangi durumlarda haklı savaş bağlamında değerlendirileceği konusunda farklı yaklaşımlar olsa da belirli durumlarda şiddet öngören tanrı anlayışı doğrultusunda insanlar şiddeti meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Peki, tektanrıcı dinlerin Tanrı inancı bir bütün olarak ele alındığında Tanrı inancıyla şiddeti örtüştüren bu yaklaşımlar doğru mudur? Bir yazarın kitabına başlık olarak kullandığı gibi,[20] şiddet ve terör Tanrı'nın zihninde mevcut olan bir olgu mudur?

Monoteist dinlerin tanrı inancını farklılıklara yönelik şiddet ve çatışma problemi açısından ele aldığımızda, tanrı inancının farklılıklar ile bir arada barış içinde yaşama konusunda bizlere önemli ipuçları sunduğunu ve tanrı inancının çatışma ve nefretin değil sevgi ve barış ile birbirine saygının önemli bir dayanağı olduğunu/olabileceğini görürüz.

---

17 Markus 15:34.

18 Luka 19.

19 Bakara, 191.

20 M. Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, University of California Pres 2003.

Monoteist dinlerde tanrı kendisinde bütün üstün nitelikleri toplamış olan yüce varlıktır. Tanrının üstün/aşkın niteliklerini bir bütün olarak ele aldığımızda bunların genel olarak iki grupta toplandığı dikkati çeker. Bütün varlıkları var eden ve onlara bir düzen ve nizam veren olarak Tanrı yaratan ve düzenleyendir. Yine o seven, bağışlayan, besleyen, rahmet eden ve koruyandır. Tanrı aynı zamanda öldüren ve hesaba çekendir; yargılayan ve cezalandırandır.[21] Bütün bu ilahi isim ve sıfatlara dikkat ettiğimizde bunların ilk bakışta birbiriyle karşıtlık gibi görünen iki kategori oluşturdukları görülür:

Yaşatan (muhyi)	Öldüren/yok eden (mumit)
Bağışlayan (gafur)	Kahreden (kahhar)

Bu ilahi nitelikler (İslam'daki karşılığıyla Esmai Hüsna) tanrı ile ilgili paradoksal bir duruma mı işaret etmektedir? Kuşkusuz inanan insanlar açısından burada paradoksal bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Zira bütün bu tanrısal nitelikler, bütün aşkın isim ve sıfatları kendisinde toplayan yüce varlığı tanıma ve kavrama açısından gereklidir. Bir ve tek olan yüce varlık, ancak bu niteliklerle bilinip anlaşılabilir. Bu niteliklerden yalnızca bir kısmı değil, ancak hepsi bir arada düşünüldüğünde yüce Tanrı'yı anlayıp kavramak mümkündür. Onun bu nitelikleri arasında bir karşıtlık ya da bir çekişme veya çatışmadan söz edilemez.

İlahi sıfatların nasıl anlaşılacağı, bunların Tanrı'nın varlığı açısından zâtî mi yoksa subûtî mi olduğu ve yüce varlık-âlem ilişkisi bağlamında bunların nasıl yorumlanacağı gibi konular öteden beri önemli bir sorunsal olarak birçok ilahiyatçının gündeminde yer almıştır. Sıfatlar konusunda farklı açılardan yapılan tartışmalar bir tarafa, Tanrının varlığı açısından bütün bu sıfatların birbirini tamamladığı ve ancak hepsi bir arada düşünüldüğünde her bir sıfatın gerçek anlamının ortaya çıktığı kesindir. Buna göre bir olan Tanrıyı anlamak açısından i-

[21] Çeşitli Hıristiyan ilahiyatçıları Eski Ahit ile Yeni Ahit karşılaştırmasına dayalı olarak tanrının nitelikleri ele alındığında Eski Ahit'te hukuk koyucu ve yargılayan tanrı inancına karşılık Yeni Ahit'te seven ve bağışlayan tanrı inancının ön plana çıkarıldığını ileri sürerler. Buna göre Eski Ahit dönemlerinden Yeni Ahit dönemine doğru süren tarihsel çizgide tanrı inancında da bir gelişim söz konudur.

F. 3

lahi sıfatlarda bir "birlik" mevcuttur; yani sıfatlar "çokluk halinde birliğe" işaret etmektedirler. Her bir sıfat bir başına ilahi gücün bir özelliğine ışık tutmaktadır ve ancak bütün bu sıfatlar birlikte ele alındığında ilahi güç anlaşılıp kavranabilmektedir.

İlahi sıfatların bu şekilde anlaşılması İslam'ın "tevhit" akidesi ile de uyum göstermektedir. Zira tevhit ilahi güce yönelik çokluğun ve ayrışmanın değil, mutlak birliğin ve tekliğin ifadesidir. Bir olan ilahi gücü tanımaya yönelik onlarca sıfat da bu açıdan ele alındığında çokluğu ve ayrışmayı değil ilahi birliği göstermektedir.

İlahi sıfatlara yönelik bu bakış açısından hareketle ilahi güç tarafından var edilen evrene ve bunun bir parçası olan insana bakıldığında, evrendeki ve insanlar arasındaki farklılıkların da bu bağlamda değerlendirilmesi mümkündür. Örneğin ilahi gücün birlik ve tekliğine karşı evrende çokluk ve çeşitlilik dikkati çeker. Ancak bu çokluk ve çeşitlilik bir çatışma ya da kaosdan ziyade bir olan ilahi gücün anlaşılmasına yöneliktir. Nitekim kutsal metinler evrene ve evrendeki çokluk oluşturan varlıklara dikkat eden kişilerin yüce varlığın gücünü ve kudretini daha iyi anlayacaklarına dikkat çekmektedir:

Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.[22]

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.[23]

Evrendeki bu çokluk aslında bir olan ilahi gücün ilahi sıfatlarının bir tecellisidir ve ilahi gücü ve onun sıfatlarını anlamaya yöneliktir. Dolayısıyla evrendeki çokluk bir bakıma birliğe delalet etmektedir ve dolayısıyla evrendeki her bir varlık aslında ilahi gücün kudretine işaret eden bir ayettir. Benzer şekilde insanlar arasındaki farklılıklar da bir bakıma çokluk ve çeşitlilik arz eden ilahi sıfatların tecellisi olarak görülebilir. İnsana ilişkin çokluk ile evrendeki çokluk arasında tabiî ki bir farklılık vardır. Zira evrendeki birçok varlık gurubundan birisini oluşturan insan özellikleri açısından diğerlerinden farklıdır. İnsanın en te-

[22] Rum, 22.

[23] Zümer, 9.

mel farklılığı, aklını kullanabilen ve sorumluluk taşıyan bir varlık olmasıdır. Bu özellikleri nedeniyle insan iyi ile kötü arasında tercih yapabilmekte ve yaptığı tercihlere binaen günah ve sevap gibi özelliklerle yüz yüze kalabilmektedir. Aklını kullanan ve sorumluluk sahibi olan insanlar, çeşitli yollar, anlayışlar ve ekoller oluşturmuşlardır. İnsana ait bu çokluk, aslında insana ilişkin farklılıklar arasında tercih yapabilme/seçebilme özelliğini yansıtmaktadır. Farklı tercih unsurları ve çeşitlilik içerisinde insan, birbirini daha iyi anlayıp kavrayabilmenin ve doğru ve yanlış çizgisi üzerinde daha iyi düşünebilmenin imkânlarını da bulabilmektedir.

Dolayısıyla teolojik açıdan incelendiğinde, insanlar arasındaki çokluk ve çeşitlilik bir bakıma ilahi sıfatların çokluk ve çeşitliğiyle kıyaslanabilir. Sıfatların temel amacının bir olan yüce varlığı anlamaya tanımaya yönelik olması gibi insanlar arasındaki çokluk ve çeşitlilik de hakikati ve ilahi hikmeti anlamaya ve kavramaya yönelik olarak algılanmalıdır.

Nitekim Kur'an'ı Kerim bir ifadesinde buna ışık tutan bir yaklaşıma yer verir. Birbirlerinizi tanıyasınız diye sizi gruplar/kabileler halinde var ettik ayetiyle,[24] insanlar arasındaki mevcut çokluğun aslında insanların birbirlerini tanıyıp anlamalarına yönelik olduğunun altını çizer. Yine Kur'an, insana ilişkin farklılıklara, özellikle de inanç farklılıklarına saygı duyulmasını vurgular ve mescitlerle birlikte kiliseleri, havraları ve manastırları da korunması gereken mekânlar olarak zikreder.[25]

Yine monoteist dinlere göre insan da dâhil evrenin ve evrendeki çoğul yapının varlığı aslında yüce Tanrının rahmeti ve sevgisinin bir tezahürüdür. Örneğin Hıristiyan inancına göre İsa Mesih, yalnızca belirli bir grup insana değil bütün insanlara sevgisi nedeniyle çarmıhta onlar için ölüme gitmiştir. İslama

---

[24] "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır". Hucurat, 13.

[25] "Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir." Hac, 40

göre ise Allah, yarattığı kullarına sevgisi ve rahmeti nedeniyle onları başıboş bırakmamış; köken itibarıyla bir tek ümmet olan insanlara doğruyu anlatmaları için resuller ve kitaplar göndermiştir.[26] Bütün insanlar bir tek yaratıcıya ve bir tek ataya (Adem'den) sahiptirler. Yine İslama göre her doğan insan, ırkı, rengi, kültürel ve etnik aidiyeti ya da cinsiyeti ne olursa olsun "fıtrat" üzere, yani saf ve masum bir tabiat üzere doğmaktadır.

Allah, kudret, irade ve aşkın bilgisi ile insanlar arasındaki çoğul yapının oluşmasına izin vermiştir. Aynı şekilde insanların farklı yönler izlemeleri, farklı inanç sistemlerine bağlı olmaları ve doğru-yanlış ya da inanıp-inanmama tercihinde seçimlerini şu ya da bu şekilde yapmaları hep ilahi irade ve kudretin sınırları dâhilinde olmaktadır. Nitekim Kur'an'da Allah, "isteseydik hepinizi bir ümmet yapardık" diyerek,[27] bu çoklu yapının Allah'ın iradesi dâhilinde gerçekleştiğine dikkat çekmekte ve Resulü Hz. Muhammed'i insanları hidayete kavuşturma konusunda bir gücü ve görevi olmadığı yalnızca uyarıcılık göreviyle yükümlü olduğu noktasında uyarmaktadır:

Hatırlat, sen ancak hatırlatıcısın; onların üzerinde baskıcı değilsin.[28]

Sonuç olarak, Tanrı düşüncesi açısından bakıldığında insanlar arasındaki farklılıklar ve çoğul yapı kesinlikle bir çatışma ve şiddet konusu değil; belki farklılıkları birbiriyle kıyaslamak suretiyle doğruyu ve hakikati daha iyi kavramak vasıtasıdır. Dolayısıyla sosyal, siyasal ve tarihsel sorunlardan bize miras kalan çatışmacı unsurlardan arınarak baktığımızda, bir ve tek olan Tanrı inancı, bize, farklılıklara saygı göstererek ve birbirimizi tanımaya, anlamaya ve gerektiğinde uyarmaya çalışarak barış içerisinde yaşamayı öngörmektedir.

---

[26] "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi." Bakara, 213.

[27] Maide, 48.

[28] Ğaşiye, 21-22.